

تبیین اخلاق حرفه‌ای در آموزش عالی و راهکارهای تحقق دانشگاه اخلاق مدار

مجید سرسنگی^{۱*}

چکیده

رعایت اخلاق حرفه‌ای در تمامی حرفه‌ها نقش مهمی دارد، اما اهمیت آن در نهاد دانشگاه با توجه نقش مهم آن در تعلیم و تربیت دانش‌آموختگانی متخصص، متعهد و مسئولیت‌پذیر بسیار پررنگ‌تر جلوه می‌کند. فراتر از این، توجه به نقش راهبردی دانشگاه در ترویج اخلاق حرفه‌ای در مشاغل و سازمان‌ها، ضرورت اخلاقی بودن سازمان دانشگاه را بیشتر نشان می‌دهد. تهیه نظام‌نامه اخلاق حرفه‌ای، توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای اعضای هیات علمی و مدیران، ارتقای نقش اعضای هیات علمی و دانشجویان، توجه به رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای در آیین‌نامه‌ها و ضوابط دانشگاه، برگزاری برنامه‌های آموزشی از جمله راهکارهای تحقق دانشگاه اخلاق مدار است.

کلید واژه‌ها: فلسفه دانشگاه، خیر عمومی، اخلاق، جماعت‌گرایی.

مقدمه

هر مجموعه یا سازمانی دارای کدهای اخلاقی متناسب با ساختار حرفه‌ای خود است که اخلاق حرفه‌ای نام دارد. آموزش عالی نیز نظامی حرفه‌ای است و اعضای هیات علمی دانشگاه‌ها به‌عنوان افرادی که مسئولیت تعلیم و تربیت دانشجویان را بر عهده دارند، باید از اصول اخلاق حرفه‌ای معلمی آگاهی داشته و به آن پایبند باشند. اخلاق حرفه‌ای در آموزش عالی به مشخص کردن حدود و ثغور رفتارهای مناسب یا نامناسب و هدایت اعضای هیات علمی در اجرای مسئولیت‌های حرفه‌ای می‌انجامد (اوج و براوتون، ۲۰۱۰).

اخلاق حرفه‌ای دانشگاهی، به مجموعه‌ای از رهنمودهای اخلاقی و ارزشی اطلاق می‌شود که رفتارهای سازمانی اعضای دانشگاهی را در آموزش، پژوهش و فرهنگ، هدایت و کنش عقلایی در فضای دانشگاهی را هدفمند، هماهنگی در حرکت به سوی شیوه مطلوب فعالیت دانشگاهی را میسر و امکان تحول معرفتی پویا در اجتماع علمی امکان‌پذیر می‌سازد (عباسی و معانی‌پور، ۱۳۹۵). لذا دانشگاهی اخلاقی است که حقوق جامعه را بشناسد و آن را رعایت کند. دانشگاه باید بداند در قبال چه کسانی و چه نهادهایی مسئولیت دارد و این افراد و نهادها چه اولویت‌هایی دارند (قراملکی، ۱۳۸۸).

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی هر جامعه معرف و مبین بالاترین تفکر و علم آن جامعه محسوب می‌شوند و اصول جهان‌بینی و نظام اعتقادی و ارزشی جامعه را در خود متجلی می‌سازند و با تربیت متفکران و دانشمندان و مدیران آینده، در جهت بخشیدن به حرکت‌های گوناگون فکری، اعتقادی، فرهنگی و سیاسی جامعه مؤثر واقع می‌شوند. از آنجا که دانشگاه‌ها وظیفه‌ای خطیر در تربیت آینده‌سازان و رشد و توسعه جامعه ایفا می‌کنند، رعایت اخلاق حرفه‌ای در دانشگاه‌ها اهمیتی دوچندان پیدا می‌کند.

جامعه ایرانی که در انقلاب اسلامی خود با رویکردی الهی و معنوی، جهان‌بینی و نظام ارزشی اسلامی را مبنای شئون گوناگون زندگی خود قرار داده، خواهان آن است که دانشگاه‌هایی متناسب با مبانی و ارزش‌های اسلامی داشته باشد تا هم بتواند در آن دانشگاه‌ها از مبانی و معیارهای خود آگاهی و شناخت دقیق‌تر و ژرف‌تر حاصل کند و هم با تربیت متفکران و مدیران بر وفق آن مبانی و معیارها، به ترویج و تعمیم آنها در کل جامعه مبادرت کند. دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن محیطی سرشار از معنویت و مکارم اخلاق به‌منظور رشد و تعالی فردی، تربیت صحیح و تزکیه و تعلیم نفوس ایجاد می‌شود و حیات و شخصیت معنوی و اخلاقی افراد اعتلا می‌یابد (سند دانشگاه اسلامی).

از آنجا که مسئولیت‌ها و وظایف حرفه‌ای اعضای هیات علمی دانشگاه‌ها در حوزه‌های آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و دانشجویی است، اخلاق حرفه‌ای آموزش عالی نیز ناظر بر این حوزه-هاست. با در نظر گرفتن عناصر اصلی درون دانشگاه‌ها که عبارت از مدیران، کارکنان، اعضای هیات علمی و دانشجویان هستند و ماموریت‌های آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و خدمات اجتماعی که توسط این اعضاء انجام می‌شود، ضوابط اخلاق حرفه‌ای آموزش عالی را می‌توان در چهار دسته مدیریتی، آموزشی، پژوهشی و فرهنگی تقسیم کرد (آراسته و جاهد، ۱۳۹۰).

از آنجا که نبود یا ضعف اخلاق در سازمان دانشگاه باعث سوء رفتار مدیران، افزایش تقلب علمی، افسردگی دانشجویان، لذت نبردن از تحصیل و تدریس، فرسوده شدن اعضای هیات علمی، لطمه به زندگی فردی افراد، ترجیح منافع فردی بر منافع اجتماعی و زیر پا گذاشتن حقوق دانشجویان در محیط دانشگاه می‌شود، دانشگاه تهران در برنامه سوم توسعه خود یکی از اهداف سه گانه را ترویج اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت‌پذیری اجتماعی قرار داده است. برای تحقق این هدف، کارگروه ترویج اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه تهران ایجاد شده که در ادامه برخی از برنامه‌های دانشگاه تهران برای تحقق دانشگاه اخلاق‌مدار ارائه می‌شود.

راهکارهای تحقق دانشگاه اخلاق‌مدار

برای تحقق دانشگاه اخلاق‌مدار، لازم است اصول اخلاق حرفه‌ای در تمام عناصر دانشگاه نهادینه شود. همچنین در تدوین آیین‌نامه‌ها و ضوابط نیز باید به اخلاق حرفه‌ای توجه شود. اعضای هیات علمی، دانشجویان، کارکنان، سایر مراکز آموزشی و پژوهشی، نهادهای دانش-بنیان، انجمن‌های علمی و سایر گروه‌هایی از جامعه که به نحوی بر سازمان دانشگاه مستقیم تاثیر دارند، از مهمترین عناصر دانشگاه هستند. بر این اساس با توجه به تجربیات و بررسی‌های متعدد موارد زیر به‌عنوان راهکارهای تحقق دانشگاه اخلاق‌مدار پیشنهاد می‌شود:

الف- تدوین سند جامع اخلاقی

نخستین شرط اخلاقی بودن دانشگاه آگاهی از مسئولیت‌های اخلاقی است. دانشگاه‌های بسیاری از کشورها با هدف فراهم کردن یک مجموعه از ضوابط و استانداردهای اخلاقی که همه افراد به آن معتقد باشند و افزایش پایبندی به اصول حرفه‌ای، برای بخش آموزش به‌ویژه شاغلین حرفه معلمی یک مجموعه راهنما از کدهای اخلاقی تدوین کرده‌اند (گل محمدی و همکاران، ۱۳۸۹). قوانین و دستورالعمل‌های اخلاقی به تنهایی زمینه شکل‌گیری رفتارهای اخلاقی در دانشگاه‌ها نیست (کمبل، ۲۰۱۳)، با این حال مدیران آموزش عالی نقش تدوین

معیارهای اخلاقی را در دانشگاه‌ها دارند و هنجارهای مورد استفاده آنها و رفتارهای برخاسته از این هنجارها، الگوهایی را به وجود می‌آورد که نشان می‌دهد چه چیزی ارزشمند و قابل قبول است (برگنهنگون، ۲۰۱۲). در سند جامع اخلاقی لازم است تمام عناصر دانشگاه از قبیل دانشجویان، کارکنان، اعضای هیات علمی، مدیران، محیط دانشگاه و ضوابط و مقررات مورد توجه قرار گیرد و به منظور تحقق یک محیط اخلاقی و مسئولیت‌پذیر، حقوق و وظایف هر کدام از عناصر سازمان دانشگاه به طور کامل در سند آورده شود. در گام بعد در خصوص اجرایی نمودن سند اقدام لازم در تمام ارکان دانشگاه صورت گیرد.

ب- افزایش توانمندی‌ها و شایستگی‌های حرفه‌ای اعضای هیات علمی و

مدیران

سه گروه اصلی تاثیرگذار و تاثیرپذیر مرتبط با کارکرد دانشگاه عبارتند از مدیران و سیاستگذاران، اعضای هیات علمی و دانشجویان. در این میان اعضای هیات علمی نقش اصلی را در تعلیم و تربیت بر عهده دارند (نعمتی و محسنی، ۱۳۸۹). اعضای هیات علمی دانشگاه نه تنها وظیفه آموزش دانشجویان از طریق مهارت‌های تدریس را بر عهده دارند، بلکه ویژگی‌های اخلاقی و شخصیتی اعضای هیات علمی، به عنوان الگوهای موثر، بر سبک زندگی و تفکر دانشجویان موثر بوده و نقش مهمی را در تربیت نسل آینده ایفا می‌کند.

در تدریس موفق تنها دانسته‌ها و اطلاعات علمی برای استاد کافی نیست، بلکه استاد باید مهارت‌هایی نیز داشته باشد تا بتواند به خوبی از عهده تدریس بر آید. بخشی از این مهارت‌ها به حرفه معلمی مربوط است که با عنوان اخلاق حرفه‌ای تدریس مطرح می‌شود. به عبارت دیگر اعضای هیات علمی دانشگاه‌ها صرفنظر از رشته تخصصی خود که باید در آن مهارت داشته باشند، باید در حرفه معلمی هم مهارت داشته و با اصول حرفه‌ای آن آشنا باشد، چرا که تدریس تنها تجارب و دیدگاه‌های علمی اساتید نیست که موثر واقع می‌شود، بلکه کل شخصیت و عملکرد اعضای هیات علمی است که در ایجاد شرایط یادگیری و تغییر و تحول تاثیر می‌گذارد. دانشجویان مراکز آموزش عالی به شکلی پیوسته و مداوم نسبت به نگرش‌ها، ارزش‌ها و شخصیت اساتید خود واکنش نشان می‌دهند.

صلاحیت محتوی، کارآمدی آموزشی، برخورد با موضوعات حساس، ارزیابی پیشرفت دانشجو، مهارت ارتباطی با دانشجویان، محرمانه بودن، احترام به همکاران و احترام به نهاد دانشگاه برخی از اصول اخلاقی رایج در کشور نیوزیلند که اساتید در نقش آموزشی خود با آن روبرو هستند (کوکی نایدو، ۲۰۱۲).

یکی از اصول مهم اخلاق حرفه‌ای در دانشگاه‌ها، ارتقای شایستگی حرفه‌ای اعضای هیات علمی و مدیران است. هر عضو هیات علمی و مدیر دانشگاه باید از صلاحیت‌های لازم در حوزه مهارت‌های تدریس، ارتباط اثر بخش اجتماعی، مدیریت و رهبری و الگو بودن از نظر اخلاق و رفتار برخوردار باشد تا بتواند به نحو مطلوب به مسئولیت خود در قبال دانشگاهیان عمل کند. هر چند در زمان استخدام یا انتصاب، فرض بر این است که اعضای هیات علمی حداقل صلاحیت لازم را دارند، اما لازم است توانمندی‌ها و شایستگی‌های حرفه‌ای اعضای هیات علمی ارتقا یابد. در این راستا معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه تهران طرحی با عنوان افزایش توانمندی‌ها و شایستگی‌های حرفه‌ای اعضای هیات علمی و مدیران را تهیه که در تاریخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۴ در هیات رئیسه دانشگاه تهران مصوب شد. در قالب این طرح، دوره‌های آموزشی در حوزه‌های مهارت‌ها و فناوری‌های تدریس، پژوهشی، فرهنگی و تربیتی و آشنایی با قوانین و مقررات طراحی و به اجرا در خواهد آمد. هر عضو هیات علمی از بدو استخدام، ارتقاء به دانشیاری و ارتقاء به استادی موظف است بر حسب برنامه مشخص شده دوره‌ها را بگذرانند. در حوزه مدیران دانشگاه نیز دوره‌هایی تخصصی در حوزه مدیریت و رهبری و آشنایی با قوانین و مقررات طراحی و اجرا خواهد شد.

ج- توجه به رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای در تدوین آیین‌نامه و ضوابط دانشگاه

یکی از موارد مهم که می‌تواند زمینه سوء استفاده و بد اخلاقی علمی را در محیط دانشگاه ایجاد کند، آیین‌نامه‌ها و ضوابطی است که در حوزه‌های مختلف دانشگاه بدون در نظر گرفتن جنبه‌های اخلاق حرفه‌ای تصویب و اجرا می‌شود. برای مثال ضوابطی که در آیین‌نامه ارتقای اعضای هیات علمی و ترفیع وجود دارد، ممکن است اعضای هیات علمی را به سوی مقاله‌سازی و تقلب علمی ترغیب کند. همچنین ضوابط حق‌التدریس و راهبری پایان‌نامه و رساله دانشجویان می‌تواند زمینه‌ساز بد اخلاقی علمی در گروه‌های آموزشی بر سر راهنمایی و مشاوره دانشجویان تحصیلات تکمیلی باشد. از طرفی در برخی موارد به دلیل نظارت ضعیف اعضای هیات علمی بر رساله و پایان‌نامه دانشجویان، زمینه سرقت و تقلب علمی ایجاد می‌شود.

د- ایجاد بستر مناسب علمی و فرهنگی در دانشگاه

برای تحقق دانشگاه اخلاق‌مدار لازم است به معنای واقعی محیط دانشگاه علمی و فرهنگی باشد. برای تحقق این امر لازم است اعضای هیات علمی مرتب از نظر علمی خود را تقویت و به روز کنند و در تدریس نیز از آخرین فناوری‌های تدریس استفاده کنند. از طرفی دانشجویان

نیز بر فراگیری دروس اهتمام بیشتری داشته باشند. سازمان دانشگاه نیز تدابیری را اتخاذ کند تا اعضای هیات علمی و دانشجویان برتر را مورد تقدیر قرار دهد. چنانچه در دانشگاه یک محیط واقعی علمی و فرهنگی ایجاد شود و هیات علمی، کارمند و دانشجو هر کدام به وظایف و مسئولیت‌های خود به خوبی عمل کنند، در این حالت به معنای واقعی اخلاق حرفه‌ای در دانشگاه نهادینه خواهد شد.

۵- توسعه آموزش در حوزه ترویج اخلاق حرفه‌ای

در حوزه ترویج اخلاق حرفه‌ای، بعد از اینکه استانداردهای اخلاقی در امور آموزش، پژوهش، فرهنگ، دانشجویی و مدیریت تدوین شد، باید استانداردها به همراه اصول اخلاق فردی آموزش داده شود. برای اینکه آموزش اثربخش باشد لازم است موانع اخلاقی بودن سازمان دانشگاه رفع شود. از موانع مهم می‌توانند عدم توجه به اخلاق حرفه‌ای در تدوین و اجرای قوانین و مقررات و ضعف در مسئولیت‌پذیری عناصر دانشگاه نسبت به وظایف محوله باشد. پیشنهاد می‌شود از اعضای هیات علمی پیشکسوتی که نماد اخلاق در دانشگاه هستند، به‌عنوان مشاورینی امین برای اعضای هیات علمی جدید استفاده شود تا اصول اخلاق حرفه‌ای را برای آنها شرح داده و آنها را در اعتلای اخلاق کمک کنند.

جمع‌بندی

رعایت اخلاق حرفه‌ای در دانشگاه با توجه به اینکه دانشگاه محل تعلیم و تربیت آینده‌سازان کشور بوده و همچنین دانشگاه به‌عنوان مرجعی برای جامعه است، اهمیت زیادی دارد و لازم است در تمام شئون دانشگاه، اصول اخلاقی به‌طور کامل رعایت شود. برای اینکه دانشگاه اخلاقی شود باید تک تک عناصر دانشگاه وظایف و حقوق خود را شناخته و به مسئولیت‌های خود عمل کنند. اعضای هیات علمی از عناصر مهمی هستند که نقش مهمی در تحقق دانشگاه اخلاقمدار و ایجاد یک محیط اخلاقی در دانشگاه بر عهده دارند، از این‌رو تلاش می‌شود تا به شکل‌های مختلف نقش اعضای هیات علمی در حوزه فرهنگی و اجتماعی دانشگاه تقویت شود.

منابع

- آراسته حمیدرضا و حسینعلی جاهد، ۱۳۹۰. رعایت اخلاق در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی: گزینه‌ای برای بهبود رفتارها. فصلنامه نشاء علم، ۱ (۲): ۳۱-۳۴.
- قراملکی فرامرز احد، ۱۳۸۸. درآمدی بر اخلاق حرفه‌ای، چاپ دوم، تهران، انتشارات سرآمد.

گل محمدی رستم، مرتضی مطهری پور و محمد علی میر اسماعیل، ۱۳۸۹. بایسته‌های اخلاق در آموزش دانشگاهی، دانشگاه علوم پزشکی همدان.

نعمتی محمدعلی و محسنی هدی سادات، ۱۳۸۹. اخلاق در آموزش عالی: الزامات و راهبردها، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.

عباسی بدری و حامد معانی پور، ۱۳۹۵. سرمایه اجتماعی و اخلاق حرفه‌ای اعضای هیات علمی، کنگره بین‌المللی توانمندسازی جامعه در حوزه مدیریت، اقتصاد، کارآفرینی و مهندسی فرهنگی.

Bergenhengouwen, G,J. (2012). Professional Code and Ethics for Training, Amsterdam. Journal of European Industrial Training, 20(4), 22-30.

Eweje, G., & Brunton, M. (2010). Ethical Perception of Teachers in New Zealand University. Journal of Business Ethics, 19(4), 95-111.

Kogi Naidoo. (2012). Maintaining ethical standards in higher education teaching and research practice: A case study, Massey University, Palmerston North, New Zealand.